

datum in procedure: 08 APR. 2003

datum aanwijzing: 15 FEB. 2008

errata:

TOELICHTING

bij het besluit tot aanwijzing van
het beschermde dorpsgezicht **Lauradorp**,
gemeente Landgraaf (Limburg)
ex artikel 35 Monumentenwet 1988

27
ID238

Kerkplein, het centrale plein van de mijnkolonie Lauradorp

LANDGRAAF, LAURADORP

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet op de Ruimtelijke Ordening, vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 300 beschermde stads- en dorpsgezichten, met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is de stedenbouw uit de periode 1850 -1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit om Lauradorp als beschermd dorpsgezicht aan te wijzen vloeit voort uit die inventarisatie.

INLEIDING

Het gezicht Lauradorp is gesitueerd in de voormalige Limburgse gemeente Ubach over Worms, thans gemeente Landgraaf, in het noordoosten van de Limburgse Mijnstreek. Lauradorp is gebouwd buiten de dorpskern van Ubach over Worms, op een afstand van 4 km van de mijnen Laura (1905) en Julia (1929) (*kaart 1*). Het dorp werd gebouwd door de Stichting Thuis Best in opdracht van de mijnonderneming Laura & Vereeniging te Eygelshoven, thans gemeente Kerkrade. Tussen 1926 en 1931 ontstond een nieuwe gemeenschap met totaal ruim 500 woningen, kerkelijke gebouwen, scholen en een accommodatie voor de jeugd. Het beheer van de woninggroep was in handen van Thuis Best.

Lauradorp kwam in verschillende fasen tot stand (*kaart 2*). Tot Lauradorp rekenen we de groepen Laura II (1926), IV (1927), V (ca. 1928) en VI (1930). De architect F.W. de Rooij ontwierp Laura II en IV, terwijl J. Drummen de groepen Laura V en VI voor zijn rekening nam. Groep Laura II en IV vallen buiten de begrenzing. De woninggroepen Laura I (Hopelerweg) en III (Strijthagerweg) liggen in de wijk Hopel, gemeente Kerkrade. Na de Tweede Wereldoorlog is Lauradorp verder uitgebreid, maar dit valt buiten de beschrijving.

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING

De komst van de mijnen

Nederlandse steenkoolmijnen waren in de 19e eeuw vooral te vinden in de overzeese gebiedsdelen. In eigen land beperkte de steenkoolwinning zich tot de abdijmijnen van Rolduc, bij Kerkrade. Deze bescheiden mijnactiviteit werd in de Franse tijd genationaliseerd en na 1816 voortgezet als Domaniale Mijnen. In 1845 werd de concessie van de Domaniale Mijnen voor 99 jaar verpacht aan Akens-Maastrichtse Spoorwegmaatschappij, die in 1853 de spoorlijn Maastricht-Aken in gebruik nam met een aansluiting naar Rolduc. Na 1850, toen de behoefte aan steenkool sterk toenam, werden door particulieren diverse concessies aangevraagd - en verkregen - voor nieuwe winplaatsen in Limburg, maar van exploitatie kwam weinig, onder meer door de technische problemen met de verdieping van de schachten. Pas rond 1900 kwam de steenkoolwinning daadwerkelijk op gang. De concessies waren inmiddels in handen gekomen van kapitaalkrachtige buitenlandse concerns

met veel technische kennis. Deze slaagden er inderdaad in om de steenkoolvoorraden te exploiteren. De eerste steenkool kwam in 1899 omhoog in de Oranje Nassau I in Heerlen. In 1902 was het de beurt aan de Willem-Sophia in Spekholzerheide, in 1905 volgden de Laura in Eygelshoven en in 1906 de Oranje Nassau II in Schaesberg. Deze mijnen waren in handen van respectievelijk Duits-Lotharingse en Belgische particuliere concerns. De Nederlandse staat besloot in 1901 uit politieke overwegingen om geen concessies meer aan particulieren te verlenen en de steenkoolwinning zelf ter hand te nemen. De eerste staatsmijn die produceerde, was de Wilhelmina in Terwinselen (1909), gevolgd door Emma in Hoensbroek (1914), Hendrik te Brunssum (1918) en Maurits in Geleen (1925). Op basis van reeds eerder vergeven concessies werden ondertussen nog wel particuliere mijnen geopend: Oranje Nassau III (1917, Heerlen), Julia (1929, Eygelshoven) en Oranje Nassau IV (1929, Heerlen).

Na 1960 veranderden de omstandigheden sterk: alternatieve brandstoffen en goedkope steenkool uit het buitenland maakten de steenkoolwinning in Nederland verliesgevend. Op last van de Nederlandse overheid werden tussen 1967 en 1975 alle mijnen gesloten. De nieuw aangelegde Beatrix-schacht, ten oosten van Roermond, werd niet meer in productie genomen.

Laura en Vereeniging

De mijnbouwmaatschappij Laura en Vereeniging is genoemd naar twee particuliere concessies, die eind-19de eeuw in handen kwamen van een Belgisch bankconsortium, later de Société Generale genaamd. Deze maatschappij was gevestigd in Brussel. Met behulp van de door Honigmann bedachte en in Oranje Nassau-mijnen toegepaste methode van schachtafdieping gingen de Belgen in 1900 over tot aanleg van de mijn Laura, die in 1905 begon te produceren. In 1921 werd begonnen met de afdieping van een tweede schacht: de Julia. De aanleg werd in 1929 voltooid. Beide mijnen waren gelegen binnen de grenzen van de toenmalige gemeente Eygelshoven, thans gemeente Kerkrade.

Het huisvestingsprobleem der mijnwerkers

De komst van de mijnen had een grote vraag naar arbeidskrachten tot gevolg. In de gemeente Heerlen vertienvoudigde de bevolking tussen 1891

(5000 inw.) en 1937 (50.000 inw.). De andere mijnstreekgemeenten, Hoensbroek, Schaesberg, Brunssum, Kerkrade, Geleen en Sittard, kenden een vergelijkbare ontwikkeling. De toenmalige gemeente Ubach over Worms, die zelf geen mijnzetel binnen haar grenzen had, zag door de toeloop van mijnpersoneel de bevolking tussen 1910 en 1935 stijgen van 2000 naar 7500. Voor een gedeelte van deze mensen werden speciale wijken gebouwd: de mijnwerkerskoloniën. Tot 1920 bouwden de mijnbouwondernemingen zelf deze woningen, vanaf 1911 werd die taak steeds meer overgenomen door woningbouwverenigingen die in de meeste gevallen nauwe banden onderhielden met de mijnondernemingen. Van groot belang was de oprichting van de overkoepelende woningbouwcorporatie Ons Limburg (1911) door dr. H. Poels, 'priester en aalmoezenier van den arbeid in Limburg' en fervent strijder voor de katholieke zaak en bestrijder van de zedenverwildering. In combinatie met de door Poels in 1912 opgerichte bouwgrondmaatschappij Tijdig, gaf Ons Limburg een krachtige impuls aan de bouw van mijnkoloniën in Limburg.

De spreiding van de mijnkoloniën was niet gebaseerd op een vooropgezet plan. Pogingen daartoe zijn wel ondernomen, onder andere door Stuyt (1912) en Cuypers (1918). Deze plannen werden geïnitieerd door Ons Limburg, maar ze strandden op politieke en financiële problemen. Poels was wel een groot voorstander van gedecentraliseerd bouwen, omdat dit het ontstaan van een stedelijk milieu zou tegengaan. Steden immers waren broeinesten van socialisme, zedelijk verval en onkerkelijkheid. Wat dat betreft zat Poels op dezelfde lijn als de mijndirecties, want ook de mijnen zaten niet te wachten op haarden van onrust. Voor Poels stond behoud van de eigen Limburgse cultuur voorop: dorps en katholiek. Poels streefde bewust een anti-stedelijke woonomgeving na. Deze was het beste te bereiken door te bouwen in kleinere eenheden, liefst grenzend aan bestaande dorpsgemeenschappen waar zich een gemeenschapsgevoel kon ontwikkelen en waar nieuwkomers snel opgenomen zouden worden in de Limburgse cultuur. Critici spraken in dit verband wel van de 'arcadische utopie'.

In tegenstelling tot de woninggroepen die door de mijnen werden gebouwd, waren de koloniën van Ons Limburg groter van opzet en niet alleen gericht op het voorzien in woningen, maar veel meer gericht op het creëren van een leefgemeenschap. Om het gemeenschapsleven in de juiste banen te leiden werden de nodige voorzieningen in het bouwplan opgenomen: een kerk,

aparte jongens- en meisjesscholen, een patronaatsgebouw, en een zusterklooster met kleuter- en huishoudschool. Zo zorgde Poels er voor dat de kerk, de paters en de nonnen vanaf het begin het jeugd- en parochiewerk en het verenigingsleven in de nieuwe kolonie beheersten.

Het voert echter te ver om de verspreide ligging van de koloniën alleen op het conto van Poels te schrijven. Zijn mislukte pogingen tot het opstellen van een regionaal bouwplan bewijzen dat Poels daar niet toe in staat was. Voor de verspreide ligging van de woongebieden zijn dan ook meer prozaïsche verklaringen te geven. Allereerst liggen mijnzetels per definitie verspreid in het landelijk gebied, zodat woonkernen voor de mijnarbeiders ook verspreid komen te liggen. De arbeiders konden immers niet te ver van de mijn af wonen, daar de meesten te voet naar het werk moesten en de verkeersverbindingen gebrekkig waren. Praktische problemen als de verkrijgbaarheid van geschikte bouwgrond speelden ook een belangrijke rol. Daar kwam bij dat gemeenten, zeker in de begintijd, niet erg happig waren op mijnwerkers binnen hun grenzen. Het mijnwerkersvolk had namelijk een slechte reputatie, die vooral voortkwam uit de tijd dat het een mobiel volkje was, waaronder veel buitenlanders en lieden met een heel andere mentaliteit dan men op het platteland gewend was. De mijnwerkers streken vaak tijdelijk neer om dan na enkele weken weer verder te trekken. Gemeenten zagen mijnkoloniën daarom het liefst op enige afstand van de bebouwde kom verrijzen.

In het algemeen kan worden gezegd dat de mijnbouwondernemingen op eigen grond bouwden, dus dicht bij de mijnen. De woningbouwcorporaties bouwden daar waar geschikte grond het goedkoopst was, en dat was meestal verder van de mijnzetels af. Indien mogelijk werd aangesloten bij bestaande kernen en langs bestaande verbindingen. De meeste mijnwerkers woonden binnen redelijke afstand van hun werk, waardoor alle koloniën zijn geconcentreerd in de strook Sittard-Kerkrade. Sommige koloniën lagen in het begin vrij geïsoleerd, maar de gedachte was dat dat tijdelijk zou zijn. Bij veel mensen leefde in het begin het idee dat er een ontwikkeling zoals in het Ruhrgebied zou gaan plaatsvinden en dat de Mijnstreek dicht zou groeien.

In de mijnstreek zijn tussen 1900 en 1936 tientallen mijnkoloniën gebouwd, met in totaal zo'n 11.500 mijnwerkerswoningen, een kleine duizend beambtenwoningen en een aantal (vrij)gezellenhuizen. Dat was goed voor ongeveer 40% van het mijnpersoneel. De overige 60% vond ruimte op de

particuliere markt, was inwonend of forenseerde. In tegenstelling tot de bedrijfsopstallen van de mijnen, zijn de meeste mijnwerkerskoloniën bewaard gebleven. Gezamenlijk bieden zij een boeiend overzicht van de woningbouw voor arbeiders en het ideeëngoed daarover uit eind-19de en begin-20ste eeuw.

Achtergronden van de woningbouw voor arbeiders

De bouw van goede woningen voor arbeiders kent een idealistische oorsprong en is begonnen als een reactie op de sociale en hygiënische misstanden, die in de 19de eeuw in de eerste industriesteden waren ontstaan. Behalve min of meer nobele motieven als bestrijding van de zeden-verwildering en de bevordering van de volksgezondheid, speelde bij de gevestigde orde ook eigenbelang een rol bij de aanpak van de misstanden. De angst voor een ordeloze, niet te beteugelen massa en het opkomend socialisme begon halverwege de 19de eeuw grote vormen aan te nemen. Tegelijk zagen sommige ondernemers ook het belang in van goede huisvesting voor hun arbeiders, in dezelfde zin als ze het belang inzagen van goede zorg voor hun machines en gereedschappen: goede huisvesting werkte productieverhogend. De fabrikanten gaven dat overigens volmondig toe: weliswaar was het ook de bedoeling 'arbeiders te vrijwaren van het wonen in mensenpakhuisen', maar we mochten hierin beslist geen 'probleem van philanthropischen aard' zien, zoals directeur van de Staatsmijnen van Irterson benadrukte, 'en het geld dat aan zijn oplossing wordt ten koste gelegd, is geenszins verloren, integendeel.' Met name vanuit marxistische hoek is deze houding aan de kaak gesteld.

Hoewel de hervormers ook met woonblokken zouden blijven experimenteren, waren de meeste het er over eens dat een individuele woning, liefst laagbouw met een tuintje, het best aan de wooneisen van de arbeider voldeed. In tegenstelling tot andere industriegebieden, gold voor mijnbouwgebieden overigens dat het bouwen in grote blokken sowieso uit den boze was, in verband met de kans op mijnschade door de onstabiele bodemsituatie in dergelijke gebieden.

Tussen 1850 en 1940 heeft zich een duidelijke ontwikkeling voorgedaan in de bouw van arbeiderswoningen. Hierbij kunnen we drie fasen onderscheiden: de experimentele fase (tot ongeveer 1890), de fase van maatschappelijke doorbraak (1890-1910), en de fase van brede toepassing door corporaties (1910-1940). In de eerste fase zijn het vooral de fabrikanten die zich bezig

houden met de ideale arbeiderswoningen. De ontwerpen voor de woningen en opbouw van de wijken waarin ze gegroepeerd worden zijn van ingenieurs. Het grote voorbeeldproject is de Société des Cités Ouvrières, een project van elf industriëlen in de Elzas onder leiding van de textielfabrikant Jean Dollfus (1850). De ingenieur Emile Muller ontwierp nabij Mulhouse een arbeiderskolonie die enkele decennia lang als schoolvoorbeeld van goede arbeidersbouw zou standhouden en navolging zou vinden, onder andere in de Siedlungen van de Duitse ijzerbaron Krupp. De woonhuizen waren gegroepeerd in blokjes van vier kwadranten, rug aan rug, en tuin rondom. Deze als Mulhouser Grundriss bekend geworden opzet was het ideale compromis tussen goedkoop bouwen en zo veel mogelijk individuele vrijheid voor ieder gezin. De woningen waren systematisch gegroepeerd in rechthoekige kavels. De woningen waren zeer degelijk, de stedenbouwkundige opzet laat zich herkennen als een dambordpatroon: overzichtelijk gegroepeerd, bijna als een militair kampement. Deze overzichtelijkheid wordt wel geassocieerd met de behoefte van de mijnbouwonderneming om controle uit te oefenen. Aan de andere kant is deze bouwwijze typerend voor ingenieursbouw: het geheel had een doelmatig en sterk utilitair karakter. De experimentele fase is te beschouwen als een fase van utiliteitsbouw.

Dit verandert in de jaren tachtig van de 19de eeuw. De noodzaak van een goede volkshuisvesting en het bouwen voor arbeiders en minvermogenen krijgt een steeds breder maatschappelijk draagvlak. Dit leidt uiteindelijk tot de verankering van de volkswoningbouw in de wet (in ons land de Woningwet van 1901). Kenmerkend wordt de bemoeienis van de dan sterk opkomende beroepsgroep van architecten en de opkomst van het tuindorp.

De arbeiderskolonie wordt niet langer gezien als een woninggroep, als noodzakelijke voorziening voor de arbeidsreserve van een onderneming, maar als een leefgemeenschap. Elementen als woonbeleving en identiteit krijgen een belangrijke rol toebedeeld. Het is de architect die daar, anders dan de ingenieur, door ontwerp en stedenbouwkundige opzet vorm aan kan geven. Tegelijk zien we dat de architect voor volkswoningbouw - tot die tijd toch vooral beschouwd als een vorm van utiliteitsbouw, iets voor ingenieurs - niet langer de neus ophaalt. Een nieuwe stedenbouwkundige vorm ontstaat: het tuindorp.

Kenmerkend zijn de afwisselende bouw, gebogen lanen, veel openbaar groen, aandacht voor recreatie en voorzieningen, en teruggrijpen op de rurale idylle.

Een van de meest aansprekende voorbeelden is het door zeepfabrikant Lever gestichte Port Sunlight (1888). Maar ook in eigen land hebben we een vroeg voorbeeld in het Agnetapark van de Delftse slaoliefabrikant J.C. van Marken (1889). De experimentele tuindorpen in Engeland vormden de inspiratiebronnen voor Ebenezer Howard's stedenbouwkundige bijbel *Garden Cities of Tomorrow* (1901). De tuinstad combineert de voordelen van de stad met de aangename omgeving van het platteland. Echte tuinsteden, als min of meer zelfvoorzienende organismen met een ver doorgevoerde zonering, zoals bedoeld door Howard, zijn als totaalconcept nauwelijks verwezenlijkt. Het Engelse Letchworth geldt als het grote voorbeeld. Elementen van het tuinstad-concept keren wel veelvuldig terug in de arbeiderskoloniën en fabrieksdorpen die daarna gebouwd worden. Maar in feite wordt het tuinstad-concept versimpeld tot een *tuindorp*-concept, een anti-stedelijk concept, volgens critici, terwijl Howard's bedoeling juist was de stad nieuw leven in te blazen. Fabrikanten zijn gecharmeerd van het tuindorp-concept en huren architecten in die zich hierin mogen uitleven.

Na 1910 treedt een volgende fase in de bouw van arbeiderswoningen in. De wet voorziet inmiddels in instrumenten die de kwaliteit van de bouw moeten garanderen en die het opzetten van woningbouwcorporaties en de financiering van arbeiderswoningen vergemakkelijken. De Woningwet van 1901 zal voor ons land een enorme impact hebben. Het betekent ook dat de woningbouw steeds losser komt te staan van de werkgevers: het bouwen van fabrieksdorpen gaat over in sociale woningbouw. Het gaat in het algemeen om grotere complexen, waarin ook voorzieningen als scholen, winkels, een badhuis en een kerk zijn opgenomen. De architecten van de woningbouwcorporaties passen elementen van de tuindorpgedachte veelvuldig toe waarbij enkele fraaie voorbeelden zijn gerealiseerd, maar waarbij de uitbundigheid van de grote voorbeelden toch zelden wordt gehaald. Het kostenaspect, de noodzaak om de huren laag te houden, alsmede de wens van de investeerders om toch een kleine winst te maken, nopen de corporaties tot zuinigheid en een gedeeltelijke terugkeer tot min of meer rationele patronen en een hogere bouwdichtheid.

De bouwactiviteiten van Laura: van de Hopel tot Thuis Best

De maatschappij Laura en Vereeniging is in het begin weinig actief geweest met arbeidershuisvesting. In tegenstelling tot de Oranje Nassau-mijnen en de

staatsmijnen had Laura en Vereeniging geen eigen bouwdienst. In 1906 gaf de directie opdracht aan architect A. Reichpietsch voor een ontwerp van kolonie de Hopel. De kolonie werd tussen 1906 en 1910 gerealiseerd. Zij bestaat uit twee-onder-een-kap woningen in een bijzondere architectuur, die als eerste mijnwerkerswoningen een monumentale status zouden verwerven. Maar de omvang van kolonie de Hopel, slechts 46 woningen, droeg niet substantieel bij aan de oplossing van het huisvestingsprobleem. In 1922 werden onder de paraplu van Ons Limburg 28 woningen gebouwd door de woningbouwvereniging Ubach over Worms. De woningen werden ontworpen door J. Stuyt en de woninggroep staat bekend als kolonie Waubach.

Met de opdracht voor het omvangrijke Lauradorp, tussen 1926 en 1931 gerealiseerd, lag dit duidelijk anders. Met de bouw liep de directie vooruit op de opening van een tweede schacht: de Julia. De aanleg hiervan was reeds in 1921 begonnen. Voor de productie waren duizenden nieuwe arbeidskrachten nodig. De mijndirectie besloot tot de bouw van een compleet tuindorp. De opdracht voor de bouw van Lauradorp werd verstrekt aan Thuis Best, een in 1925 door dr. Poels en de mijnbouwondernemingen opgerichte corporatie, speciaal gericht op de bouw van mijnwerkerswoningen. De oprichting van Thuis Best was noodzakelijk geworden, omdat door de verslechterde economische omstandigheden de subsidiering van woningbouwprojecten door de overheid vrijwel tot stilstand was gekomen. De Thuis Best-projecten werden voor het grootste deel gefinancierd met gelden uit het Algemeen Mijnwerkersfonds. In de notulen werd vastgelegd dat woningen van Thuis Best bij voorrang waren bestemd voor mijnpersoneel en dat voor bewoning altijd de goedkeuring van de mijndirectie nodig was. De mijndirecties hadden ook de macht om een huurder te weigeren of iemand de huur op te zeggen. Een van de eerste projecten van Thuis Best werd Lauradorp.

Lauradorp (kaart 2)

Lauradorp is tot stand gekomen in verschillende fasen:

In 1925/1926 worden Lauradorp I (Hopelerweg) en III (Strijthagerweg) gebouwd. Zij liggen in Kerkrade en vallen buiten de begrenzing van het beschermd gezicht.

In 1926/1927 worden de woongebieden Laura II en IV gebouwd, ontworpen door architect F.W. De Rooij, in opdracht van woningbouwvereniging Thuis Best. Totaal: ruim 100 woningen.

In 1928/1931 komen Laura V en VI gereed, ontworpen door architect J. Drummen, in opdracht van Thuis Best. Totaal: 400 woningen. Pas na de oorlog wordt Lauradorp verder afgebouwd.

Laura V en VI, het tuindorp van architect Drummen, werd gerealiseerd binnen de bestaande wegen Nieuwenhagerstraat, Hovenstraat en Don Boscolaan, en ligt als een halve waaier rond het centrale terrein met de voorzieningen van kerk, scholen, winkels en dorps huis (*kaart 4*). De waaier wordt doorkruist door de oude Maatrichterweg, nu Maastrichterlaan en de Sloterstraat (oude Slötersgracht). Drummen ontwierp daartussen nog enkele extra radiaalverbindingen (huidige Rector Fischerstraat, Lindestraat, Esdoornstraat), die gericht waren op een door Drummen ingetekende kerktoeren. De toren van de later door ir. Beersma ontworpen Theresiakerk zou overigens niet helemaal op de door Drummen gedachte plek komen te staan. Tussen de radiaalstraten ontwierp Drummen nog enkele dwarsverbindingen (Olmenstraat, Acacialaan, Rechtstraat). Pas na de oorlog zou de andere waaier rond het centrale plein worden volgebouwd, echter in een afwijkende bouwstijl.

Voor de bouw van Lauradorp bemachtigde Thuis Best een groot stuk terrein tussen de kernen Groenstraat en Waubach in de gemeente Ubach over Worms, op ongeveer vier kilometer van de mijnschachten Laura en Julia (*kaart 3*). Het terrein bestond uit akkers, weiden en niet in cultuur gebrachte gronden, de zogenoemde driessen. Er liepen enkele veldwegen door, waaronder de oude Maastrichterweg, de Nieuwenhager veeweg en de Slötersgracht. De enige doorgaande verkeersverbinding was de Kantstraat, die aansluit op de Hoogstraat (richting Schaesberg) en de Grensstraat (richting Duitsland).

Thuis Best besloot een prijsvraag uit te schrijven voor het plan Tuindorp. De opdracht was een economisch aangelegd straten- en bebouwingsplan, waarin het karakter van een Limburgs dorp aanwezig moest blijven. Dat Limburgse karakter is met name terug te vinden in de nader aangeduide voorwaarden van landelijkheid en het pakket katholieke voorzieningen.

De ontwerpers waren vrij in de keuze van de loop van de wegen mits voor een goede aansluiting aan de bestaande hoofdwegen werd gezorgd. De breedte van de wegen was voorgeschreven.

Voorts moesten een kerk met 1200 zitplaatsen, patronaatsgebouw en kosterswoning in het plan zijn opgenomen, alsmede een zusterklooster met bewaarschool, een meisjesschool, een jongensschool, tien onderwijzerswoningen, een dokterswoning met apotheek en een twintigtal winkels. Voor al deze gebouwen was de terreingrootte aangegeven. De arbeiderswoningen dienden uitsluitend ééngezinswoningen te zijn. De kerk diende op het hoogste punt te komen. De mijndirectie koos uiteindelijk het plan van de Brunssumse architect J. Drummen. De vele correspondentie die er tussen een soebattende Drummen en Thuis Best-bestuurslid Poels is geweest nog voordat de keuze voor Drummen gemaakt was, duidt erop dat Poels een grote stem in de keuze had.

Nog voordat Drummen met zijn officiële bouwprogramma voor Lauradorp kon beginnen, bouwde Thuis Best in 1926 en 1927 alvast de kleinere complexen Laura II en IV onder architectuur van F.W. de Rooij, de eigen architect van Thuis Best. Het ging om ongeveer 100 woningen (huidige Nieuwenhagerheidestraat, Kantstraat, Dreesstraat, Roland Holststraat en Hovenstraat). Een deel van deze woningen sluit aan bij de stijl van Drummen, maar met name de woningen langs de Kant- en Hovenstraat zijn in een afwijkende, sobere bouwstijl opgetrokken.

Het eigenlijke tuindorp van J. Drummen ontstond tussen 1927 en 1931. Het ging om 400 woningen, meest gebouwd in groepjes van 2 tot 12 woningen. Aan de toetreding van licht en lucht was veel aandacht besteed. De hoofdwegen moesten 13 meter breed zijn, niet meegerekend de voortuintjes, en bij secundaire wegen mocht de afstand tussen de gevels nergens minder dan 10 meter bedragen. De huizen waren voorzien van waterleiding, elektriciteit en riolering. Zowel electriciteit als water werd betrokken van de mijn Laura, die ook zorg droeg voor het pompstation en de watertoren bij Rimburch. Alle woningen hadden een diepe achtertuin en een klein voortuintje; aan de beplanting, de afscheidingen en hekjes werd veel aandacht besteed. De erkers van de hoekhuizen werden voorzien van stenen bloembakken. Toen Lauradorp klaar was oogstte het als tuindorp voor mijnwerkers alom bewondering.

Ontwikkelingen rond 1930 en na de Tweede Wereldoorlog (kaart 5)

Na de oplevering van het bouwproject Laura VI (1931) stakte de bouw. De economische crisis kwam in de steenkolenmijnbouw hard aan. De mijnwerkers kwamen zonder werk of zagen hun inkomen sterk dalen. Mijnwerkersgezinnen hadden grote moeite om de woninghuur op te brengen. In de jaren 1930 stonden op gegeven moment 360(!) woningen in Lauradorp leeg. Het resterende deel van Drummens bouwplan werd niet meer uitgevoerd. Pas na de oorlog zou de bouw van woningen weer worden opgepakt. Van de geplande voorzieningen werden alleen de jongensschool aan de Sloterstraat (1929), de meisjesschool (1931), een patronaatsgebouw (met klooster en internaat, 1928) en een kerk gerealiseerd (kaart 6). De kerk werd eerst als noodkerk (1929) gebouwd, in 1936 werd dit de Heilige Theresiakerk van Don Bosco, een ontwerp van ir. Beersma. De paters zorgden verder voor de aanleg van een sportveld naast het patronaatsgebouw en namen het initiatief tot oprichting van een voetbalvereniging voor de jeugd van Lauradorp: Waubachse Boys. De bouw van winkels werd opgeschort. Rond het Kerkplein bleef lange tijd een open ruimte.

In de jaren 1950 verrezen rond het kerkplein een dokters- en een onderwijzerswoning (Sloterstraat) en een blokje winkels/woningen aan het Kerkplein. Naast de kerk richtten de paters een U.L.O.-school op. In de jaren 1960 werd in de hoek Maastrichterlaan/Sloterstraat een dorpscentrum gebouwd, gefinancierd door de mijn.

Na sluiting van de mijnen en de opheffing van de woningcorporatie Thuis Best, werden de huurwoningen voor het grootste deel verkocht aan de bewoners. Vlak voor deze overdracht werden nog wel alle daken vernieuwd. Vrijwel onmiddellijk na de overdracht zette zich een proces van verbouwingen in die veel schade aan de architectuur van Lauradorp toebreacht.

In de jaren 1980 werden de jongensschool aan de Sloterstraat en de U.L.O. naast de kerk afgebroken en vervangen door appartementencomplexen die sterk verschillen van de omringende bouw. Het oude klooster c.q. patronaatsgebouw werd in de jaren 1980 na een brand sterk verbouwd.

HUIDIG RUIMTELIJK KARAKTER

Het grote Lauradorp is opgebouwd uit verschillende onderdelen, die in fasen zijn gereedgekomen. In het wegenpatroon zijn zowel nieuwe straten als bestaande wegen opgenomen. Bovendien is het door Drummen ontworpen plan door economische omstandigheden niet geheel uitgevoerd, waardoor het tuindorp een wat grillige begrenzing kent. Lauradorp maakt op het eerste gezicht een wat onoverzichtelijke indruk. Binnen de begrenzing is echter het eigenlijke tuindorp, het gerealiseerde ontwerp van architect J. Drummen, vrij duidelijk te herkennen.

De woningen van Drummen liggen als een halve waaier rond het centrale Kerkplein. Aan de andere zijde van dit plein ligt het deel van Lauradorp dat na de oorlog is gebouwd. Het centrale plein maakt deel uit van de stedenbouwkundige opzet van Drummen, maar is pas later ingevuld. Uit correspondentie tussen Drummen en Thuis Best blijkt dat Drummen kon instemmen met de door ir. Beersma ontworpen kerk. Drummen heeft wel nadrukkelijk geprobeerd invloed uit te oefenen op het winkelblok aan het kerkplein. Uiteindelijk werd dit echter pas na de oorlog gerealiseerd.

Het Kerkplein is wel een echt plein, in de zin dat er diverse straten op uitkomen en dat het wordt omringd door bebouwing, maar door het gebrek aan architectonische eenheid en sterke functies is het een karakterloos plein. Aan de noordzijde wordt het begrensd door een doorgaande weg, de Maastrichterlaan. Aan de zuidzijde wordt het plein begrensd door de voormalige Onze-Lieve-Vrouwe-(meisjes)school, die nu een lokale culturele functie heeft. Aan de westzijde ligt het voormalige woon/winkelblokje uit de jaren 1950. De winkels zijn inmiddels verdwenen. Tot de functies die zich in het blokje hebben gevestigd behoren een tandartspraktijk en een frituurzaak. Aan de oostzijde vormt de Heilige Theresiakerk de enige monumentale afsluiting, geflankeerd door het nieuwe appartementencomplex. Naast het patronaatsgebouw ligt nog altijd het sportterrein van voetbalvereniging Waubachse Boys met opstallen.

De meeste straten uitkomend op het centrale Kerkplein worden gekenmerkt door afwisselende bouwblokken en terugspringende rooilijnen. De bouwblokken zijn evenwijdig aan de straat gesitueerd. Kenmerkend is de opzet van lange rijwoningen gesitueerd langs de belangrijkste verkeersweg die het gebied

doorsnijdt, de Maastrichterlaan. De Maastrichterlaan kent een entree met terugliggende bebouwing met een bijzondere hoekoplossing, hierdoor wordt een ruimtelijke overgang bewerkstelligd tussen de Maastrichterlaan en de andere belangrijke verkeersweg de Hovenstraat.

De dwarsstraten in de wijk bestaan eveneens uit een structuur van afwisselende bouwblokken en terugspringende rooilijnen, veelal gecombineerd met een poging (inspelend op het stratenpatroon) tot symmetrie. Terugspringende rooilijnen geven het effect van kleine kamers binnen de ruimtelijke structuur. De kruisingen Olmenstraat/Lindestraat, R. Fischerstraat/Accacialaan zijn hier voorbeelden van. Het plein ter hoogte van de Olmestraat/Esdoornstraat heeft ook een entree-functie. Het vormt naast het Kerkplein als enige een afgebakende, openbare groene ruimte. Een gesloten woningblok met een knik en terugliggende bebouwing aan de andere zijde begeleiden de ingang aan de Esdoornstraat.

De situering van bebouwing met terugspringende rooilijnen en bijzondere hoekoplossingen is kenmerkend voor het tuindorp. In combinatie met het redelijk uniforme verschijningsbeeld dat hier vooral bepaald wordt door de rode daken, heeft het ruimtelijk een karakteristiek beeld ten gevolg. Opvallend in de structuur is de dominante positie van de opzichterswoning in de Lindestraat. Achter deze woningen bevindt zich nog een oude schuur; de oude werkplaats van de opzichter. De bruin geschilderde schuur is onderkelderd en vormt een bijzondere verschijning, verscholen op het achterterrein. De opzichterswoning en de opzichterswerkplaats vertellen gezamenlijk het verhaal van het dagelijkse leven in de mijnkolonie.

De waaivormige opbouw rond het centrale plein, met radialen en dwarsstraten, gelegen binnen de driehoek Nieuwenhagerstraat, Hovenstraat en Don Boscolaan is nog duidelijk herkenbaar en vormt een aaneengesloten gebied. Binnen deze structuur zijn de door Drummen ontworpen bouwvolumes duidelijk herkenbaar. Het meest herkenbaar aan de daken, die dankzij de renovatie vlak voor de overdracht nog alle met dezelfde kleur en type pannen zijn gedekt. De opzet van de woonblokken is, althans aan de straatzijde, goed bewaard gebleven en enkele typische, door Drummen ontworpen, elementen zoals erkers met bloembakken en aaneengesloten rijen dakkapellen, zijn nog goed herkenbaar.

Na de overdracht van de woningen aan particulieren heeft echter een sterke bouwkundige erosie plaats gevonden. De meeste vensters zijn vergroot en hebben hun originele indeling verloren, houten kozijnen zijn vervangen door kunststof, originele daklijsten en goten zijn verdwenen en vervangen door kunststof bakken, de uniformiteit van de dakkapellen is sterk aangetast door gebruik van diverse kleuren en materialen. De originele voordeuren hebben plaats gemaakt voor protserige exemplaren en de originele betonnen luifeltjes zijn in de meeste gevallen gewoon weggehakt en vervangen door romantische afdakjes uit tuincentra en bouwmarkten. Hierdoor is de zorgvuldige en consequente architectuur van Drummen voor een groot deel veranderd in een visueel en bouwkundig allegaartje, dat een vrij goede weerspiegeling vormt van het aanbod van de afgelopen jaren in de bouwmarktwinkels.

Ook de oorspronkelijke groenvoorziening is voor een groot deel verdwenen. Veel bomen zijn gerooid, zowel uit de straat als uit de tuinen. De haagjes en ijzeren hekjes ter afscheiding van de voortuintjes zijn vrijwel verdwenen en vervangen door coniferen of andere vormen van afscheiding. De plantsoentjes en rozenperkjes aan de straatzijde hebben vrijwel allemaal plaats gemaakt voor parkeerplaatsen.

Aan de achterzijde van de bouwblokken zijn de wijzigingen nog ingrijpender. Door de ondiepe huizen en de diepe tuinen hebben de meeste bewoners van de gelegenheid gebruik gemaakt om in de achtertuin een aanbouw te maken die soms vele meters lang doorloopt. Het open karakter van het terrein waarop de achtertuinen uitkomen is in de meeste gevallen verloren gegaan door de bouw van garages. Ook heeft menig bewoner aan de achterzijde boven de reguliere dakkapel een tweede dakkapel gebouwd.

Ondanks de vele aantastingen vormt het Lauradorp van Drummen nog altijd een goed te herkennen eenheid die zich duidelijk onderscheidt van de omringende bebouwing en waarin de hoofdstructuur van het tuindorp goed bewaard is gebleven. Het verschil met de veel soberder uitgevoerde naoorlogse bouw is goed te zien in straten als de Nieuwhagenerstraat en de Don Boscolaan, waar de ene zijde bestaat uit woningen van Drummen en de andere zijde uit naoorlogse bouw. Ook de grens tussen de woningen van Drummen en die van Thuis Best-architect De Rooij (1925/'26), in het noordwesten gevormd door de Hovenstraat, is op deze manier goed zichtbaar. De Rooij bouwde langs de doorgaande Hovenstraat sobere

woningen in een stijl die bij lintbebouwing past en die duidelijk afwijkt van die van Drummen. In de dwarsstraten daarachter (Roland Holststraat, Dreesstraat) bouwde De Rooij wel woningen die aansluiten bij de tuindorpsstijl van de woningen van Drummen. Architectonisch en stedenbouwkundig vormen de bouwvolumes van De Rooij geen duidelijke eenheid. Nog verder naar het westen ligt het kleine groepje woningen dat in 1922 als eerste stukje Lauradorp is gebouwd onder de paraplu van Ons Limburg. Dit groepje woningen sluit - zowel letterlijk en figuurlijk - het minst aan bij het Lauradorp van Drummen.

In Lauradorp is goed te zien hoe snel en in welke vorm bouwkundige erosie optreedt als huizen van een woningcorporatie aan particuliere bewoners worden overgedragen. Desondanks is het hoofdconcept van architect Drummen overeind gebleven: verkaveling, stratenpatroon, bouwstijl en restanten van de groenvoorziening dragen duidelijk het kenmerk van een tuindorp. Mits verdere erosie kan worden tegengegaan en verdere ontwikkelingen in goede banen kunnen worden geleid, vormt het gezicht Lauradorp, zeker in het perspectief van de ontwikkeling van de Limburgse arbeiderskoloniën, een goed te identificeren en representatief voorbeeld van arbeiderswoningbouw in tuindorpsstijl, uitgevoerd door een corporatie.

De verbondenheid van de mijnonderneming Laura & Vereniging met dit grootschalige woongebied is vereeuwigd in de naamgeving van de wijk.

NADERE TYPERING VAN TE BESCHERMEN WAARDEN

Het gezicht Lauradorp is van stedenbouwkundig en cultuurhistorisch belang als specifiek woongebied voor arbeiders en beambten, ingericht voor een particuliere onderneming, op grond van de principes van de tuindorpgedachte. Het gebied kan worden beschouwd als een belangrijk voorbeeld van een grootschalig opgezet tuindorp door een woningbouwcorporatie.

Het gezicht Lauradorp, ontworpen door architect J. Drummen, is van groot stedenbouwkundig en architectonisch belang door de nog goed herkenbare opzet van een ruim opgezet stratenplan, met gedetailleerd uitgewerkte groenvoorzieningen en de gevarieerd uitgevoerde woningbouw dat zich door opzet en bouwstijl duidelijk onderscheidt van de omliggende, later toegevoegde bebouwing.

Het gezicht Lauradorp is van belang, omdat het - gebouwd in opdracht van een mijnbouwonderneming, voor mijnpersoneel, door een door de mijnen ingestelde woningcorporatie - herinnert aan de periode van de steenkoolwinning. Door structuur, bestemming en verschijningsvorm is Lauradorp verbonden met en geeft uitdrukking aan een cruciale cultuurhistorische en sociaal-economische ontwikkelingsfase in de Limburgse Mijnstreek.

Het gezicht Lauradorp is door haar locatie, opzet, bouwwijze en voorzieningen van belang, omdat zij getuigt van het streven naar anti-stedelijke uitbreiding van woongebieden in Limburg. Organisaties als Ons Limburg en Thuis Best probeerden op deze wijze het Limburgse, landelijke en katholieke karakter te behouden.

Het gezicht Lauradorp is van historisch stedenbouwkundig belang vanwege haar innovatieve waarde in de volkshuisvesting. Het trok in de jaren 1930 veel belangstelling van publiek en professionals en gold als schoolvoorbeeld van goed bouwen.

Het gezicht Lauradorp is niet alleen op zichzelf van belang, maar vooral ook als onderdeel van de reeks mijnkoloniën die met elkaar een overzicht geven van de geschiedenis van de arbeiderswoningbouw in Limburg. Hierin vormt het gezicht Lauradorp een belangrijk voorbeeld uit de fase van de corporatiebouw.

WAARDERING

Het gezicht Lauradorp is van groot stedenbouwkundig, architectonisch, sociaal- en cultuurhistorisch belang als voorbeeld van een grootschalig opgezet woongebied voor arbeiders en beambten, gebouwd door een woningcorporatie op basis van het tuindorpprincipe. In het stratenplan, de bouwstijl en de nog bestaande voorzieningen is de tuindorpgedachte nog goed herkenbaar. Lauradorp werd na oplevering gezien als schoolvoorbeeld van goed bouwen. Het tuindorp heeft als bijzondere waarde dat het door opzet en functie specifiek verbonden is met het mijnbouwverleden en in diverse facetten het streven weerspiegelt van kerkbestuur en mijndirecties om stedelijke invloeden te weren en het specifiek (landelijke en katholieke) Limburgse karakter te behouden. Binnen het gezamenlijke mijnkoloniën-

erfgoed van Limburg vormt het gezicht Lauradorp een belangrijk voorbeeld van een mijnwerkerskolonie uit de corporatiefase.

BEGRENZING

Het beschermde dorpsgezicht Lauradorp bestaat uit het door architect J. Drummen ontworpen en gerealiseerde deel van Lauradorp, inclusief het centrale Kerkplein en omringende bebouwing. De grens loopt in het westen over de Nieuwenhagerstraat, in het Noorden door de Hovenstraat, in het oosten door de Don Boscolaan.

Zuidelijk loopt de grens over de Esdoornstraat en gaat om het voormalige kloostergebouw heen en sluit daar vervolgens aan op de Nieuwenhagerstraat. Hiermee wordt het stratenblok Rechtstraat/ Esdoornstraat/ Salesianestraat inclusief het nieuwe appartementencomplex, oorspronkelijk geen onderdeel van het gerealiseerde tuindorp, meegenomen in de begrenzing. Dit gebied is ruimtelijk van belang voor de positionering van het Kerkplein (het appartementencomplex draagt bij aan een visuele afsluiting) en de dominante positie van de opzichterwoning (met de Rechtstraat als straat daar loodrecht op).

De exacte begrenzing is aangegeven op bijgevoegde kaart MSP/58/01.

RECHTSGEVOLG VAN DE AANWIJZING

Ter effectuering van de bescherming van het aangewezen dorpsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden vastgesteld. De toelichting op de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht kan daarbij als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

LITERATUUR

N. Bullock and J. Read, *The movement for housing reform in Germany and France 1840-1914*. Cambridge University Press, 1985

R. Dieteren, *Veertig jaren arbeiderswoningen in Limburg: Ons Limburg 1911-1951*, 1951

A.E. Dinger, *Arbeidershuisvesting in de Mijnstreek*. In: *Tijdschrift voor Volkshuisvesting 1921-I en 1921-II*, 1921

J.M.Q. Goes, *De arkadiëse utopie, Rooms Katholieke planologische intenties in de Mijnstreek, 1905-1934*, scriptie VU, Amstelveen, 1981

H.M.H. Goossens, *Ubach over Worms. Van Overworms Kwartier tot Gemeente Landgraaf*, 1981

Inventarisatie Mijmonumenten, Limburg, 1979.

J.C.G.M. Jansen, *Heerlen: marktcentrum, mijnstad, agglomeratie*, Stichting Finis Coronat Opus, Heerlen, 1998

MIP-rapport Landgraaf, Maastricht, 1992

J.F.R. Philips, *Op zoek naar wat eens een mijnstreek was.... Welke monumenten herinneren ons nog aan de Nederlandse mijnindustrie?*. In: *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg, deel XXXVIII*, 1993

J.C.G.M. Starmans, M.M.R. Daru-Schoemann, *Industrieel Erfgoed in Limburg. Verslag van een onderzoek naar onroerende en roerende industrieel-archeologische relictten*, Leeuwarden, 1990

N.H.M. Tummers, *Carboonkolonisatie*. In: *Wonen-TABK 1974*, nr. 11

A.van der Woud, *Waarheid en karakter: het debat over de bouwkunst 1840-1900*, Rotterdam, 1997

J.M.A. Zoetmulder, *De huisvesting van de mijnwerkers*. In: *40 jaren spoor en mijnen in Zuid Limburg 1896-1936*, 1936

KAARTEN

1. Overzicht Oostelijke Mijnstreek, provincie Limburg. Herman de Groot, RDMZ
2. Ontstaan en ligging woongroepen Laura in Ubach over Worms. Herman de Groot, RDMZ
3. Ontwerptekening Lauradorp, zonder jaar en naam. Sociaal Historisch Centrum Limburg, Maastricht, archieven Laura en Vereniging te Eygelshoven, EAN 950, Afdeling Huisvesting, archiefnr. 734: tekeningen van Lauradorp
4. Circa 1924. De cirkel geeft het aangekochte terrein aan. Bij Eygelshoven liggen de mijnen Laura en Julia. Historische Atlas Limburg, Chromotopografische Kaart in Bonneprojectie 1:25.000, bladnr. 764 Nieuwenhagen. Uitgave 1924. Verkend in 1913. Gedeeltelijk herzien tot 1924
5. 1935, Lauradorp staat op de kaart. Chromotopografische Kaart in Bonneprojectie 1:25.000, bladnr. 764 Nieuwenhagen. Uitgave 1937. Verkend in 1935
6. Oriëntatiekaart Lauradorp met begrenzing beschermd gezicht. Herman de Groot, RDMZ

COLOFON

Uitgave: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist, 2003
Onderzoek: provincie Limburg, RDMZ
tekst: Kees Volkers, Utrecht
Begrenzingskaart: Herman de Groot, RDMZ
Foto omslag: Kris Roderburg, RDMZ, 2001

PRODUCTIE

RDMZ, Zeist/Pure Digital Copycenter, Doorn

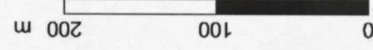
KONINKLIJKE DIENST VOOR DE MONUMENTENZORG

RDMZ, RIV/HdG
7 november 2002

Topografische ondergrond © Topografische Dienst, Emmen, 2001

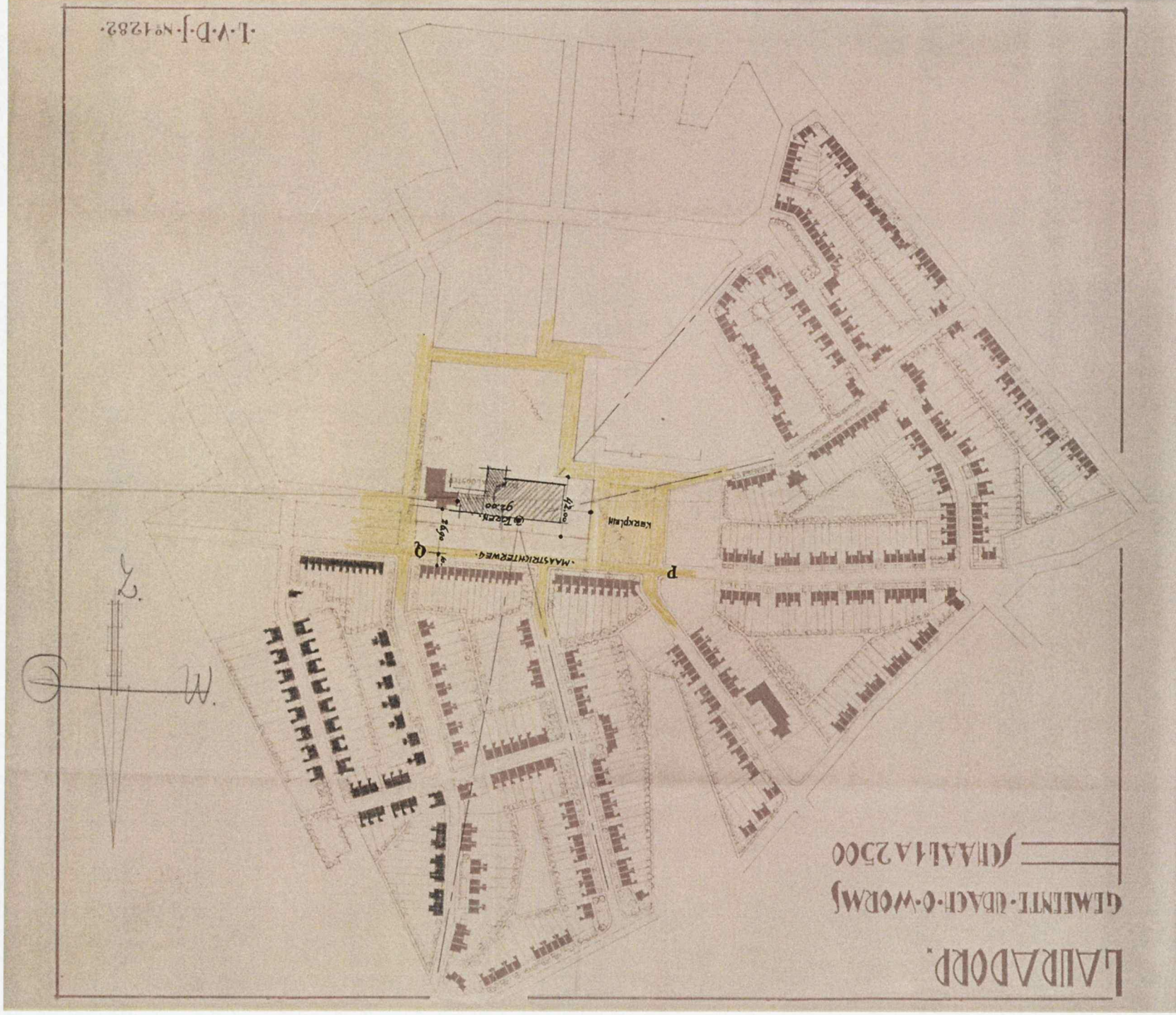
Woninggroepen met bouwjaar

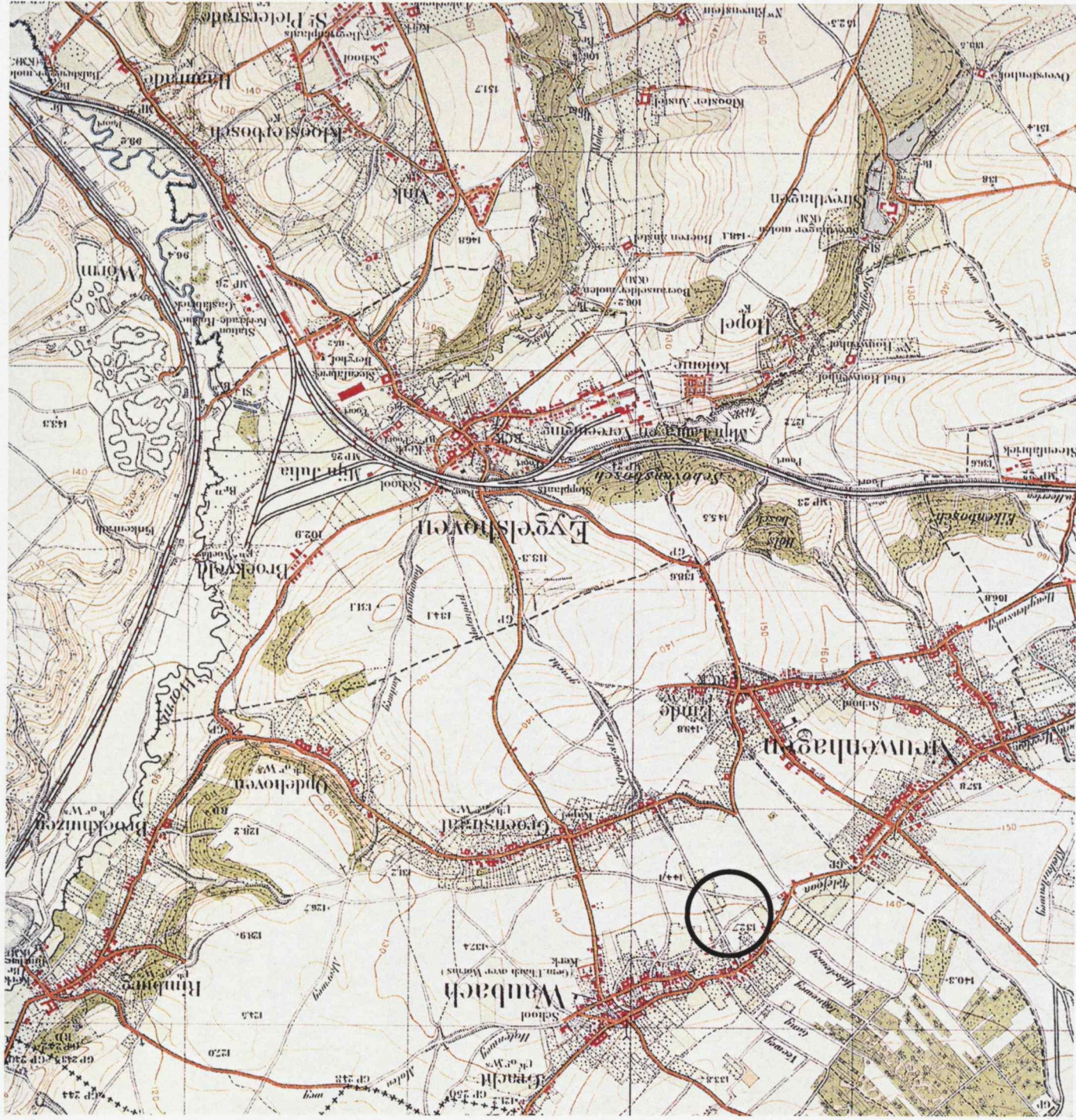
VI	Laura VI	1930
V	Laura V	1928
IV	Laura IV	1927
II	Laura II	1926

— begrening woninggroep

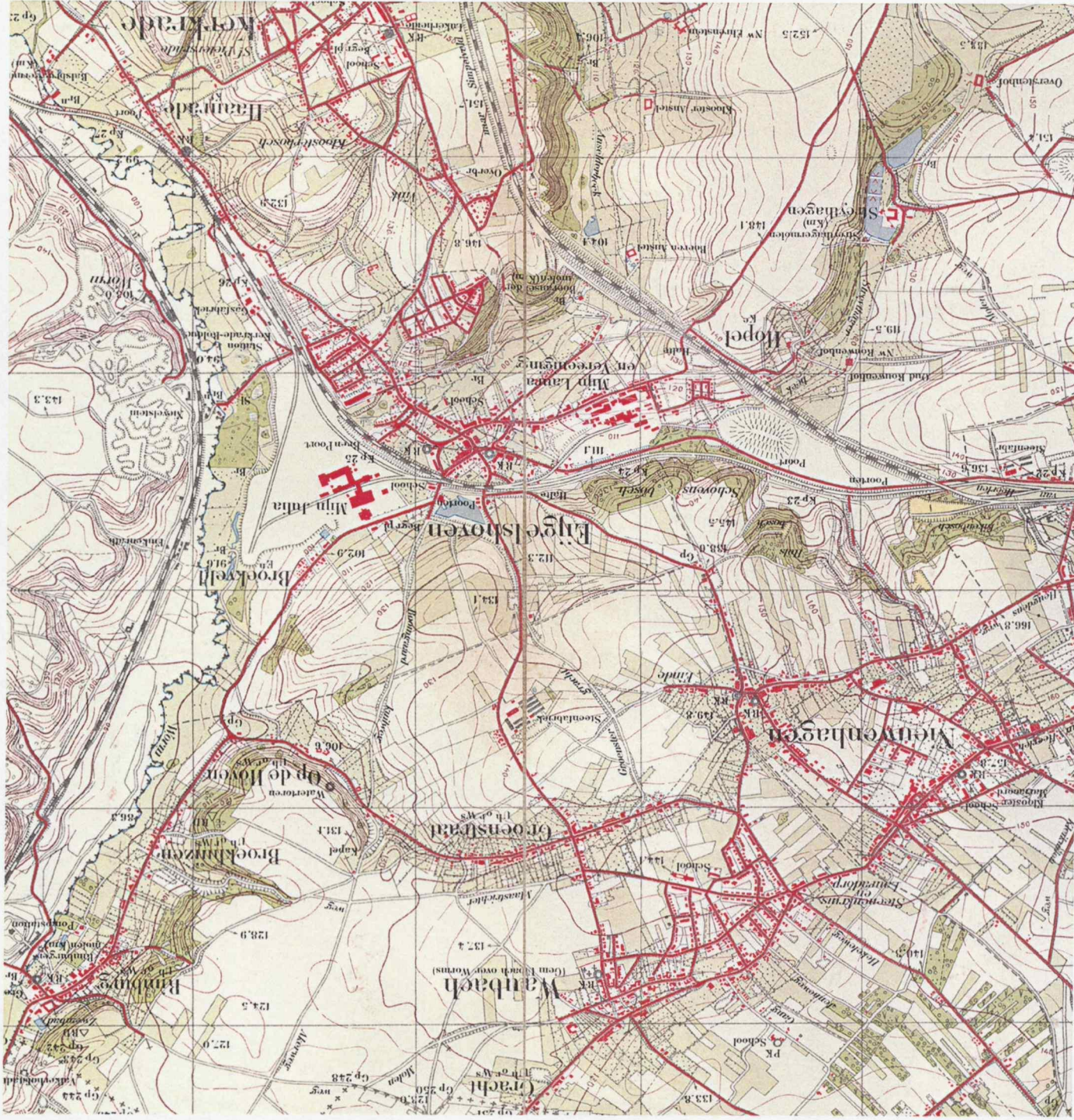
Legenda

4. Circa 1924. De cirkel geeft het aangekochte terrein aan. Bij Eygelshoven liggen de mijnen Laura en Julia

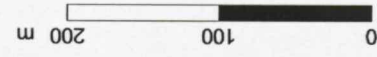
Rijksdienst voor de Monumentenzorg

RD/MZ/RV/HdG
18 november 2002

Topografische ondergrond © Topografische Dienst, Emmen, 2001

- 5 v.m. opzichterswoning en werkplaats
- 4 v.m. O.-L.-V.-meisjesschool
- 3 Kerkplein
- 2 v.m. patronaatsgebouw / klooster
- 1 Hellige Theresakerk
- - - begrenzing beschermd dorpsgezicht

Legenda

